

Därför spricker illusionen om total kontroll

Transcribed by [TurboScribe](#). [Go Unlimited](#) to remove this message.

[Speaker 1]

Om du lyfter på huven till den globala finansmarknaden, eller för all del typ ett modernt sjukhus, då förväntar det dig förmodligen att hitta en perfekt ingenjörskonst.

[Speaker 2]

Ett blänkande rationellt system.

[Speaker 1]

Exakt, där varje liten kabel har ett logiskt syfte. Men när du väl tittar in under plåten, vad möter det egentligen?

[Speaker 2]

Förmodligen silvertejp och gamla gummisnoddar.

[Speaker 1]

Ja, typ. Och framförallt en bruksanvisning som styrs av människor. Människors agerande styrs av rädsla, girighet och en helt desperat önskan att kontrollera det okontrollerbara.

Välkommen till dagens djupdykning.

[Speaker 2]

Tack, det är kul att vara igång.

[Speaker 1]

Idag har vi framför oss en hög med fascinerande grävande artiklar från den ansedda tyska tidningen Die Zeit från 2012.

[Speaker 2]

Riktigt tunga texter.

[Speaker 1]

Ja, verkligen. Uppdraget för den här utforskningen är att förstå varför de system vi litat mest på, allt från finansmarknaden till sjukvården och skogen, bygger på dolda illusioner.

[Speaker 2]

Eller föråldrade regler, eller hur? Den där illusionen om kontroll är kanske vår allra största blinda fläck. När vi försöker pressa in en stökig, organisk verklighet i prydliga kalkylblad, då slutar det nästan alltid med att systemet kortsluter sig självt.

[Speaker 1]

Verkligen. Och för att greppa det här ska vi idag titta på tre huvudtema. Först, varför vi ständigt förlorar pengar på marknaden.

Sedan dyker vi ner i medicinens värld. Från systemfel på sjukhus till...

[Speaker 2]

Till den här banbrytande forskningen om hur man kan skriva om traumatiska minnen.

[Speaker 1]

Exakt. Och slutligen drar vi ut i skogen för att träffa en rebellisk skogsvaktare. Och vi avslutar bland mumier i gamla bibliotek.

[Speaker 2]

Det är en ganska vild resa.

[Speaker 1]

Minst sagt. Och din roll idag blir ju att vara vår guide här. Att knyta ihop de här disparata ämnena och förklara varför mänskligt beteende ser ut som det gör i de här systemen.

[Speaker 2]

Jag ska göra mitt allra bästa.

[Speaker 1]

Så, låt oss kasta oss rakt in i den första fällan. Lusten att göra en snabb, smart affär.

[Speaker 2]

Ja, den klassiska drömmen.

[Speaker 1]

Mm. Källmaterialet tar upp en kille Marcus Pfeil. Det här är 1998, under den där boomen som i Tyskland kallades Neuer Markt.

Han tänkte att han hade hittat den perfekta genvägen.

[Speaker 2]

Vad gjorde han då?

[Speaker 1]

Hans pappa hade hört ett rykte om ett kalifornisk biotekföretag, Sangui Biotech. Marcus agerade direkt. Han köpte aktier via vad som påstås vara en tysk depå för att hinna före den stora börsintroduktionen.

[Speaker 2]

Vilket ju är sånt extremt typiskt tecken på informationshybris.

[Speaker 1]

Eller hur?

[Speaker 2]

Man intalar sig själv att just jag, lilla jag, har fått tag på en hemlighet som de massiva institutionerna på något magiskt vis har missat.

[Speaker 1]

Ja, och resultatet för Marcus blev ju en brutal kraschlandning.

[Speaker 2]

Det brukar ju bli det.

[Speaker 1]

Aktierna var låsta i USA med en sex månaders spärtid. Den där tyska depån var typ bara en brevlåda i Düsseldorf.

[Speaker 2]

Som slutade svara på telefonen, antar jag.

[Speaker 1]

Exakt. Och när han äntligen fick tillgång till pappren hade värdet raderats ut. Från 1,68 euro till 34 cent.

[Speaker 2]

Oj.

[Speaker 1]

Alltså det är lätt att skratta åt 90-talets naivitet, men...

[Speaker 2]

Men källorna tar oss faktiskt snabbt fram till 2012. Åh, Kolja Rudzio. Han spekulerade i grekiska statsobligationer strax före deras massiva skuldsanering.

[Speaker 1]

Ja, han tänkte väl att nu måste botten vara nådd.

[Speaker 2]

Precis. Och här formulerar Rudzio en ganska smärtsam insikt. Som ett mantra.

Han sa, du är inte smartare än marknaden. Exakt. Du är lika dum som alla andra, liksom.

Om marknaden värderar en grekisk obligation till skrot så är det för att det faktiskt är skrot.

[Speaker 1]

Men ändå drivs vi av nån sorts obotlig rädsla för att sparpengarna ska ätas upp av inflation. Och det utnyttjar ju finansbranschen. De skapar vad artiklarna kallar för en Wolpertinger.

[Speaker 2]

Ah, Wolpertingern. Det är ju en underbar bajersk term. Det är ett fabeldjur.

[Speaker 1]

Alltså en hare med horn.

[Speaker 2]

Ja, typ en hare med rådjurshorn, fågelvingar och huggtänder. En omöjlig hybrid som sägs ha alla djurs styrkor men inga av deras svagheter.

[Speaker 1]

Okej, låt oss packa upp det här. Vad är finansvärldens Wolpertinger?

[Speaker 2]

Det är de här så kallade blandfonderna, eller meshfunds på tyska. Det de säljer in till oroliga småsparare är totaltrygghet kombinerat med aggressiv tillväxt.

[Speaker 1]

Vilket ju är omöjligt.

[Speaker 2]

Ja, men löftet är att förvaltaren blickt snabbt flyttar kapitalet från aktier till trygga räntor när börsen svajar. Och sen tillbaka när det vänder uppåt.

[Speaker 1]

Men data från Morningstar som tas upp här visar ju en helt annan verklighet. Av de här flexibla fonderna som tyskarna hade pumpat in svindlande 120 miljarder euro i.

[Speaker 2]

120 miljarder? Wow!

[Speaker 1]

Ja, och inte ens en fjärdedel av dem klarade av att slå ett supertråkigt standardindex som bara låg stilla på 50-50 aktieobligationer.

[Speaker 2]

Och de tar ju hutlösa avgifter för er också, eller hur?

[Speaker 1]

Ja, ofta runt 1,5 till 1,75 procent. För att underprestera.

[Speaker 2]

Mm, alltså det är som att betala premiumpris för en svindyr svejsiskt armékniv när du egentligen bara behöver en helt vanlig sked och gaffel.

[Speaker 1]

Exakt den jämförelsen. Men om data nu så tydligt visar att passiva indexfonder är bättre, varför faller miljontals människor för dessa exotiska erbjudanden? Typ som med aktieobligationer?

Aktieanlagen, där de lockar med 13,75 procents ränta.

[Speaker 2]

Det bottenar ju i hur vi människor processar risk. När en bank lovar 13 procents ränta och ditt vanliga sparkonto ger typ 1 procent, då låter det ju som en optimerad dröm.

[Speaker 1]

Men vad är haken?

[Speaker 2]

Haken är att banken säljer sin egen nedsida till dig. Du lånar ut pengar till dem och om aktien håller sig stabil får du din ränta. Men om aktien kraschar under en viss spärrnivå...

[Speaker 1]

Då får du inte tillbaka dina pengar.

[Speaker 2]

Nej, då kastar de över de värdelösa aktierna på dig istället. De har liksom packat in extrem risk i ett språkbruk som låter som den trygga räntemarknaden.

[Speaker 1]

De optimerar sin säkerhet genom att kamouflera vår risk.

[Speaker 2]

Exakt. Och det är samma flockbeteende som vi såg i Kaupthängsskandalen med Island eller Denizbank. Lärdomen är ju stenhård.

Extrem avkastning innebär alltid extrem risk. Även när broschyren ser trygg ut.

[Speaker 1]

Det är verkligen skrämmande. Okej, om vi har så svårt att kontrollera våra plåndöcker så har vi kanske ännu svårare att hantera systemen som rör våra kroppar.

[Speaker 2]

Ja, vi rör oss från finansiella förluster till mänskliga sådana.

[Speaker 1]

Precis. För vad händer när samma kalkylbladsoptimering appliceras på ett sjukhus? Källorna tar upp ett tragiskt fall från sjukhuset Charité i Berlin 2012.

[Speaker 2]

Mm, vad hände där?

[Speaker 1]

Flera för tidigt födda barn drabbades av en tarmbakterie, *Serratia marcescens*, och ett barn dog tyvärr. Usch, vad hemskt. Och det absurda är att detta hände på samma sjukhus som hus Tysklands nationella referenscentrum för övervakning av sjukhusinfektioner.

Man tänker ju direkt, är läkarna dåliga på att tvätta händerna? Saknas det tvål?

[Speaker 2]

Vår intuition säger ju direkt att någon individ har slarvat. Men nej, källmaterialet poängerar starkt att det handlar om strukturell överbelastning. Systemfel.

[Speaker 1]

På vilket sätt?

[Speaker 2]

Förr i tiden var lösningen på smitta enkel. Total isolering i separata rum. Men på en modern enavtalavdelning går ju inte det.

Små prematurbarn kräver intensiv maskinpark och närhet.

[Speaker 1]

Så de separerade inte barnen?

[Speaker 2]

Jo, romslig separation görs, men det forskningen visar är att det inte hjälper ett dugg om patienterna inte vårdas av separerad personal.

[Speaker 1]

Ja, och här kommer underbemanningen in.

[Speaker 2]

Precis. När sjukhusledningen skär ner och optimerar för att spara pengar så tvingas samma stackars sjuksköterska springa mellan det isolerade, smittade rummet och rummen med friska barn.

[Speaker 1]

Så den teoretiska säkerheten på pappret?

[Speaker 2]

Den går slutselt. De gör personalen till biologiska motorvägar för bakterier. Och sedan lägger man ofta skulden på personalen, när egentligen är det ekonomiska kalkylbladet som bär ansvaret.

[Speaker 1]

Det påminner lite om debatten kring Obamacare i USA, som Källan också nämner helt objektivt. Att vården kostade 18% av BNP och konflikten där handlade inte bara om medicin.

[Speaker 2]

Nej, det var en ideologisk krock. Solidaritet ställd mot rädslan för statlig angblandning i en tid av ekonomisk kris. Kalkylblad mot människa.

Igen.

[Speaker 1]

Och på tal om biologiska system och människan, här blir det riktigt intressant. Vi måste prata om trauma.

[Speaker 2]

Åh, ja.

[Speaker 1]

Hjärnans sätt att hantera kriser.

[Speaker 2]

Ja, Källan lyfte berättelsen om Fritze Bär. Han överlevde en gruvolycka i Längede 1963. En massiv katastrof.

Vatten och lera stängde in dem djupt under jorden.

[Speaker 1]

En marrröm. Och Fritze överlevde, men han tvingades se sin bästa vän slitas ur hans grepp och dränkas.

[Speaker 2]

Vilket ju skapar ett oerhört trauma. Ett obehandlat PTSD. Posttraumatiskt stresssyndrom.

[Speaker 1]

Ja. Decennier senare, när han skulle berätta historien för sina barnbarn, kom han till ögonbricket och vännen försvann. Och där tog det alltid stopp.

Han bröt ihop. Men varför fastnar hjärnan i den lopen? Borde den inte vilja läka?

[Speaker 2]

Alltså, det fascinerande här är att det är just hjärnans optimering för överlevnad som blir problemet. När vi svävar i livsfara stiger ju adrenalin och kortisol lavinartat.

[Speaker 1]

Larmsystemet slås på.

[Speaker 2]

Exakt, amygdalan skriker. Lagra exakt hur den här livsfaran ser ut, luktar och låter så att vi överlever nästa gång. Det är en briljant biologisk funktion.

[Speaker 1]

Men vid PTSD stängs det inte av.

[Speaker 2]

Nej. Minnet blir för starkt inristat. Så 40 år senare kan doften av fuktig jord trigga exakt samma dödsångest.

Hjärnan tror att det händer nu.

[Speaker 1]

Och förr försökte man ju bota detta med så kallad debriefing. Att tvinga offret att prata om händelsen direkt efteråt.

[Speaker 2]

Vilket källorna varnar starkt för. Att tvinga någon att repetera traumat när kroppen fortfarande badar i stresshormoner fungerar tvärtom. Man övar in skräcken ännu djupare.

[Speaker 1]

Så hur löser forskningen detta nu? Källorna pratar om ett fönster av möjligheter där man kan ge hydrokortison eller blodtrycksmedicinen propranolol.

[Speaker 2]

Ja, betablockare. Och för att förstå varför det funkar måste vi släppa idén om att ett minne är ett fotografi i ett album.

[Speaker 1]

Okej, hur funkar det då?

[Speaker 2]

Forskarna säger att ett minne mer är som ett Word-dokument. Varje gång Fritze berättar historien öppnar hjärnan filen. Och medan filen är öppen är den formbar.

Sen måste den sparas om.

[Speaker 1]

Det kallas rekonsolidering, va?

[Speaker 2]

Precis, rekonsolidering. Och om patienten återupplever traumat under trygga former samtidigt som de har tagit propranolol blockeras hjärnans receptorer för en fysisk rädsla.

[Speaker 1]

Men vänta nu. Är inte det här liksom ett kemiskt radergummi för själen? Vad händer om detta hamnar i händerna på soldater som plötsligt kan strida helt utan skuldtjänst för?

[Speaker 2]

Det är en superviktig etisk invändning. Men det avgörande här är att medicinen inte raderar fakta. När traumatiserade patienter i Montreal fick den här behandlingen glömde de inte bort vad som hade hänt.

[Speaker 1]

Så de minns olyckan?

[Speaker 2]

Ja, man raderar inte filen men man kopplar isär den faktiska informationen från den fysiologiska

skräcken. Man sänker volymen på det inre larmet. Det kan vara skillnaden mellan ett förstört liv och läkning.

[Speaker 1]

Wow. Man hjälper systemet att mjukt skriva om sig självt istället för att tvinga det. Vilket är en perfekt övergång till nästa ämne.

[Speaker 2]

Vad händer när någon vägrar följa reglerna från att rädda ett ekosystem? Precis.

[Speaker 1]

Vi ber oss ut i den tyska skogen till skogsvaktaren Peter Wohlleben i Eiffelregionen.

[Speaker 2]

Ah, chocksrebellen.

[Speaker 1]

Ja, skogsbruk har ju historiskt varit kronjuvelen i ingenjörsmässig optimering. Man ville ha en effektiv virkesfabrik. Så man planterade snabbväxande granar fichten.

[Speaker 2]

Som ju såg toppen ut i kalkylbladet. Men granen är gjord för Skandinaviens kyla, inte ett varmt och torrt Tyskland. Rotsystemet är ytligt, de blåser om kull, barren försular marken.

[Speaker 1]

Och de massiva skogsmaskinerna, de så kallade harvester, som väger 30 ton. De krossar ju jorden så att regnvatten inte kan tränga ner.

[Speaker 2]

Mm, de förstör hela det underjordiska svampnätverket.

[Speaker 1]

Så Wohlleben får nog. Han slutar plantera gran. Han satsar istället på inhemska bokträd, boschen.

Förbjuder kallhyggen och skapar en pläntervald. En bläddningsskog där träd i olika åldrar växer hull om bull.

[Speaker 2]

Och det mest uppseendeväckande är ju att han förbjuder maskinerna.

[Speaker 1]

Han tar in arbetshästar.

[Speaker 2]

Exakt! Ett modernt skogsbruk med hästar. Det låter som en romantisk saga.

Och hans chefer trodde ju att han skulle ruinera allt.

[Speaker 1]

Men hur gick det egentligen?

[Speaker 2]

Den större bilden här är att Wohllebens sjuk skyddar naturen bättre. Och genererar mer vinst. Genom att skippa dyra maskiner och sälja högkvalitativt virke drog han in 300 000 euro i överskott på ett år.

[Speaker 1]

Vilket är helt otroligt. Han vägrade optimera en variabel och optimerade helheten istället. Företag betalade till och med honom för att inte hugga ner träd som klimatkompensation.

[Speaker 2]

Precis den sociala innovation som systemen skriker efter. Tänk på det misslyckade E10-biobränslet som också nämns i källaren. Det satt akademiker och industri i silos och optimerade fram ett miljövänligt bränsle.

[Speaker 1]

Men de blundade för att det krävdes skövling av regnskogar någonstans.

[Speaker 2]

Exakt. Wohllebens tänkande är transdisciplinärt. Han fattar att skogen är ett levande nätverk.

[Speaker 1]

Det är så kraftfullt. Men jag måste flika in en sista otrolig detalj från källmaterialet innan vi stänger för dagen.

[Speaker 2]

Jaså, vilken då?

[Speaker 1]

Människans försök att kontrollera naturen sträcker sig till och med orten döden. Boktryckar mumier.

[Speaker 2]

Just det ja, Erik Steinhörers forskning.

[Speaker 1]

Ja, alltså böcker inbundna i människohud. Vi behandlar skogar som fabriker och bibliotek som kyrkogårdar.

[Speaker 2]

Det väcker ju verkligen en viktig fråga. Både mumien i Kepinesa i Zengallen och en text sparad i ett bibliotek är ju människans sätt att bygga ett arkiv mot döden. Boktryckar konsten och nu digitaliseringen.

Det handlar om att återuppliva tankar.

[Speaker 1]

Att bevara informationen.

[Speaker 2]

Men ett system oavsett om det är skogen eller biblioteket överlever bäst när vi låter livet och informationen flöda naturligt. Snarare än att tvinga in det i sterila låsta rader.

[Speaker 1]

En fantastisk insikt. Vilken resa vi har gjort idag. Från finansmarknadens farliga fabeldjur.

[Speaker 2]

Och insikten att vi faktiskt inte kan överlista börsen.

[Speaker 1]

Till intensivvårdens brister. PTSD-medicinens etiska dilemma. Och hela vägen ut till en tysk bokskog och bibliotekets odöda.

[Speaker 2]

Det hänger ihop. Alltihop.

[Speaker 1]

Det gör ju det. Jag vill lämna dig som lyssnar med en sista reflektion. Om ett traumatiskt minne kan skrivas om bara man närmar sig det på rätt sätt.

Och om en skog börjar ge mer vinst först när man slutar detaljstyva den med tunga maskiner. Vilket område i ditt eget liv som du idag försöker mikrostyra och kontrollera in till absurdum skulle må bäst av att du bara tog ett steg tillbaka och lät naturen ha sin gång?

[Speaker 2]

En väldigt bra fråga att ta med sig.

[Speaker 1]

Eller hur? Stort tack för att du var med oss och lotsade oss igenom detta idag.

[Speaker 2]

Tack själv. Det var ett rent nöje.

[Speaker 1]

Och tack till dig som lyssnat på vår djupdykning. Ta hand om dig och dina egna system så hörs vi snart igen.

Transcribed by [TurboScribe](#). [Go Unlimited](#) to remove this message.